

Odpadnutie od spoločenstva s Katolíckou cirkvou formálnym úkonom*

Vojtech Vladár

Až do 27. novembra 1983, keď nadobudol účinnosť platný *Kódex kánonického práva*, univerzálne kánonické právo nepoznalo formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi ako špecifický inštitút, s ktorým by spájalo osobitné právne účinky. Výnimky *Kódexom* ustanovené napokon zostali v platnosti do 8. apríla 2010, keď došlo k ich zrušeniu prostredníctvom motu proprio *Omnium in mentem* pápeža Benedikta XVI. (*Benedictus*, 2005–2013) z 26. októbra 2009. Tento vývoj predpokladali viacerí kánovníci, ktorí od promulgácie platného *Kódexu* poukazovali na neopodstatnenosť takejto právnej úpravy a nevyhnutnosť zmien. Možno preto konštatovať, že tento inštitút sa v praxi neosvedčil, čo viedlo po takmer dvadsiatich siedmich rokoch k návratu k dôslednému uplatňovaniu zásady „raz katolík, navždy katolík“ (*semel catholicus, semper catholicus*, respektíve *semel baptizatus, semper catholicus*).¹ I keď sa jeho kánonickoprávne účinky týkali predovšetkým oblasti kánonického manželského práva (*clausulae defectionis*), zároveň z nich bolo možné dedukovať jeho celkové koncepčné poňatie, ktoré spočívalo v snahe vyjsť v ústrety odpadlíkom. Aj napriek jeho zrušeniu, k vystúpeniam z Katolíckej cirkvi dochádza naďalej, o čom vypovedajú najmä štatistiky diecéz niektorých, najmä európskych štátov.² Jedným zo svetskoprávnych účinkov (prostredníctvom štátoprávneho správneho aktu) takéhoto úkonu je totiž i oslobo-

* Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a kánonickom práve“, registrovaného pod číslom 1/1006/15. Prednesený bol dňa 23. septembra 2016 na medzinárodnej vedeckej konferencii Trnavské právnické dni (*Dies iuris Tyrnavienses*), ktorá sa uskutočnila na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci Sekcie rímskeho a cirkevného práva s ústrednou témou „Personálna pôsobnosť rímskeho a kánonického práva a jej presahy“.

¹ Porov. kán. 87 CIC/1917; 11 CIC/1983; 1490 CCEO/1990 a *Lumen gentium* 14–15, in AAS 57 (1965): 5–75. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Jozef Pejška, *Církevní právo I., Ústavní právo církevní*, Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 66–67.

² Porov. napríklad http://dbk.de/imperia/md/content/schriften/dbk5.arbeitshilfen/ah_231.pdf.

denie sa od cirkevnej dane v krajinách, v ktorých sa jej platenie spája s členstvom v niektorej z registrovaných cirkví alebo náboženských spoločností. Po dôkladnej analýze relevantných inštitútov je však zrejmé, že takéto konanie nemusí v každom prípade reflektovať skutočnú túžbu po zbavení sa členstva v Cirkvi v osobnom alebo duchovnom rozmere. Celkom prirodzene, s vystúpením z Katolíckej cirkvi sa spájajú aj viaceré teologické a doktrínálne závery, upozorňujúce predovšetkým na vonkajšie prerušenie cirkevného spoločenstva (*communio ecclesiastica*), ktoré sa v rovine práva prejavujú v sankčnom postihu takto konajúcich.

1. HISTORICKOPRÁVNE POZADIE

V prvom latinskom *Kódexe kánonického práva* z roku 1917 (*Codex iuris canonici anno 1917*), podobne ako v platnom *Kódexe kánonov východných cirkví* z roku 1990 (*Codex canonum ecclesiarum orientalium*), sa pojem odpadnutia od Katolíckej cirkvi formálnym úkonom (*actu formali ab Ecclesia Catholica deficere*) nevyskytuje vôbec.³ Najmä táto skutočnosť poukazuje

³ Napriek tomu sa za prameň kánonu 1117 platného *Kódexu*, v ktorom sa vyskytuje tento pojem, bežne uvádza kánon 1099, § 1 *Kódexu kánonického práva* z roku 1917. Ten obsahuje dikciu: „Firmo autem praescripto § 1, n. 1, acatholici sive baptizati sive non baptizati, si inter se contrahant, nullibi tenentur ad catholicam matrimonii formam servandam; item ab acatholicis nati, etsi in Ecclesia catholica baptizati, qui ab infantili aetate in haeresi vel schismate aut infidelitate vel sine ulla religione adoleverunt, quoties cum parte acatholica contraxerint“, teda v preklade „Nekatolíci, pokrstení alebo nepokrstení, ak uzavierajú medzi sebou manželstvo, nie sú nikde viazaní zachovaním katolíckej formy jeho uzavretia, ale bez ujmy predpisu § 1, 1°; rovnako narodení z nekatolíkov, hoci boli pokrstení v Katolíckej cirkvi, ale boli od detstva v heréze alebo schizme alebo v neviere alebo úplne bez náboženstva vychovávaní, ak uzavierajú manželstvo s nekatolíkom“. Z toho vyplývalo, že katolíci, ktorí sa narodili z nekatolíkov boli za splnenia zákonom stanovených podmienok vyňatí spod záväzku dodržania kánonickej formy uzavierania manželstva. Časť normatívneho textu („rovnako narodení z nekatolíkov“) upravujúca vyššie uvedenú výnimku bola napokon zrušená k 1. januáru 1949 prostredníctvom *motu proprio* pápeža Pia XII. (1939–1958) z roku 1948, ktorý argumentoval najmä ťažkosťami pri jej praktickom aplikovaní. Porov. *motu proprio Decretum abrogatur alterum comma paragraphi secundae can. 1099*, in AAS 40 (1948): 305–306. Z toho teda vyplývalo, že od zákona dodržať katolícku formu uzavierania manželstva oslobodzoval predmetný kánon len tých nupturientov, ktorí boli narodení z rodičov, ktorí boli nekatolíkmi už pri krste dieťaťa, prípadne len jeden z nich, hoci toto dieťa bolo katolícky pokrstené, ale nekatolícky od detstva vychovávané (*defectus educationis*), ako k tomu bežne dochádza pri miešaných manželstvách. Porov. Ján Duša, *Pokus o katolícku cirkevnomprávnu manželskú kazuistiku*, Spišské Podhra-

na snahu zákonodarcu o zavedenie nového inštitútu, ktorý mal na jednej strane napomôcť odpadlíkom k uľahčenia výkonu prirodzeného práva na manželstvo (*ius connubii*), a teda pomôcť im, aby nežili v neplatnom manželstve, avšak zároveň bol vo viacerých ohľadoch v rozpore s kánonickou tradíciou (*traditio canonica*).⁴ Toto ustanovenie sa týkalo troch konkrétnych inštitútov kánonického manželského práva a predstavovalo praktickú výnimku zo zásady stanovenej kánonom 11 *Kódexu kánonického práva*, podľa ktorej sú normami rýdzo cirkevného (ľudského) práva viazaní všetci, ktorí boli pokrstení v Katolíckej cirkvi alebo do nej prijatí, dovŕšili siedmy rok života a dostatočne používajú rozum.⁵ Už po promulgácii *Kódexu* konštatovali viacerí kánonisti až prílišnú vágnosť úpravy tohto inštitútu a, keďže zákonodarca neponúkol legálnu definíciu, ani skorú autentickú interpretáciu, očakávali sa viaceré komplikácie pri jeho aplikovaní, čo neskôr potvrdila aj právna a pastoračná prax.⁶ Ani samotná veda nebola vo vymedzení tohto pojmu zajedno, pričom zhoda neexistovala ani medzi renomovanými kánonistami.⁷

Úvahy o reálnom odstránení výnimiek spojených s existenciou tohto inštitútu i inštitútu samotného sa kontinuálne objavovali už od roku 1997. V nadväznosti na ne bola záležitosť najskôr prejednaná na plenárnom zasadnutí Pápežskej rady pre výklad textov zákonov (*Pontificium*

die: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka v Spišsom Podhradí, 2001, s. 44⁴⁶; John P. BEAL – James A. CORIDEN – Thomas J. GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York: Paulist Press, 2000, s. 1336, a Josef BURYŠEK, „Ab acatholicis‘ nati can. 1099 § 2 – důležité rozhodnutí Sv. Stolicе AAS1948, pg. 305,“ in *Časopis katolíckého duchovenstva*, 1948, č. 5, s. 261–263.

⁴ Porov. Jozef KRAJČI, *Veľké tajomstvo*, Bratislava: TA SR Pressfoto, 1993, s. 75.

⁵ „Legibus mere ecclesiasticis tenentur baptizati in Ecclesia catholica vel in eandem recepti, quique sufficienti rationis usu gaudent et, nisi aliud iure expresse caveatur, septimum aetatis annum expleverunt.“ Kán. 11 *CIC*/1983 a 1490 *CCEO*/1990. V prípade inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi tak v podstate išlo o zákonnú výnimku (*lex specialis*) z ustanovenia kánonu 11 *Kódexu kánonického práva* z roku 1983 (*lex generalis*). Porov. Matúš NEMEC, „Formálne odpadnutie od katolíckej cirkvi,“ in *Zborník z medzinárodnej konferencie Trnavské právnické dni „Nová Európa – výzvy a očakávania: Personálna pôsobnosť rímskeho a kánonického práva a jej presahy“*, ed. Vojtech Vladár, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2016.

⁶ Porov. napríklad Norbert RUF, *Das Recht der katholischen Kirche nach dem neuen Codex Iuris Canonici für die Praxis erläutert*, Freiburg: Herder, 1983, s. 258–259, a Sabine DEMEL, *Die kirchliche Trauung – unerlässliche Pflicht für die Ehe des katholischen Christen?*, Stuttgart: Kohlhammer, 1993, s. 136.

⁷ Porov. Damián NEMEC, *Manželské právo katolíckej cirkve s ohľadom na platné české právo*, Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 25.

consilium de legum textibus interpretandis) z 3. júna 1997, keď Otcovia najskôr odsúhlasili formuláciu pochybnosti (*dubium*) a s ním súvisiacej odpovede (*responsum*) za účelom poskytnutia autentickej interpretácie. V súvislosti s ňou mali byť v prvom rade preskúmané teologické a doktrinálne prvky a potom tiež právnické formality, ktoré mali byť ustanovené ako nevyhnutné na to, aby mohlo byť vystúpenie z Katolíckej cirkvi kvalifikované ako formálny úkon odpadnutia od nej.⁸ Pred vydaním interpretácie sa v záujme zohľadnenia praktických aspektov Pápežská rada obrátila na jednotlivé biskupské konferencie s otázkou ohľadom ich skúseností s aplikáciou dotknutých noriem. V priebehu dvoch rokov bolo prijatých približne 50 odpovedí, ktoré poväčšine poukazovali na potrebu objasnenia ich presného zmyslu, respektíve odstránenia tohto inštitútu z univerzálneho kánonického práva vôbec.⁹ Osobitne bolo pritom apelované na to, aby boli tieto kauzy zásadne posudzované tak, ako civilné zväzky medzi katolíkmi, ktorí nepristúpili k formálnemu úkonu odpadnutia od Cirkvi, teda ako manželstvá neplatné.¹⁰ Výsledky konzultácií boli potom predložené novému plenárnemu zasadaniu, ktoré sa konalo 4. júna 1999 a jednoznačne odsúhlasilo návrh uvedený inštitút odstrániť, čo bolo potvrdené aj pápežom Jánom Pavlom II. (*Ioannes Paulus*, 1978–2005) na audiencii z 3. júla 1999.

V nadväznosti na vtedajšiu, ale i dnes aktuálnu situáciu bol ďalší osud formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi daný do súvislosti s otázkou vyhlásení katolíkov o vystúpení z Cirkvi v niektorých európskych krajinách, a to najmä v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku,

⁸ Porov. Pontificium Consilium de legum textibus, „Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica,“ 13 March 2006. Prot. N. 10279/2006, dostupné na http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/documents/rc_pc_intrptxt_doc_20060313_actus-formalis_en.html.

⁹ Porov. Francesco COCCOPALMERIO, „On Omnium in mentem: The Basis of the Two Changes,“ *L'Osservatore Romano. Weekly Edition in English*, 31. 3. 2010, s. 6, dostupné na <http://www.ewtn.com/library/CANONLAW/bas2changes.htm>.

¹⁰ Okrem toho malo byť výslovne demonštrované, že manželstvo je v prvom rade sviatosťou, pričom niektorí kánonisti dokonca tvrdili, že doterajšia podoba tohto inštitútu nepriamo podporuje vznik klandestínskych manželstiev (*matrimonia clandestina*), ktoré boli zakázané ešte Tridentským koncilom (*Concilium Tridentinum*, 1545–1563). Porov. Ján DUDA, *Katolícke manželské právo*, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár J. Vojtaššáka, 1996, s. 203–206, a motu proprio *Omnium in mentem*, in AAS 102 (2010): 8–10.

ku ktorým dochádza v snahe vyhnúť sa plateniu cirkevnej dane.¹¹ Vo vyššie uvedených troch štátoch má totiž Cirkev charakter verejnoprávnej korporácie, z čoho jej vyplýva i povinnosť viesť osobitnú evidenciu svojich členov.¹² Tieto deklarácie katolíci poskytujú priamo správcom dane, bežne ich zároveň adresujú predstavitelom partikulárnych cirkví, respektíve sú cirkevným autoritám oznamované priamo štátnymi správnymi orgánmi. Okrem spomenutej Pápežskej rady, premenovanej v roku 1999 na Pápežskú radu pre zákonné texty (*Pontificium consilium de legum textibus*), analyzovala inštitút formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi v kontexte teologických a doktrínálnych aspektov aj Kongregácia pre náuku viery (*Congregatio pro doctrina fidei*), pričom celkové výsledky boli napokon publikované v obežníku adresovanom všetkým biskupským konferenciám. Ten bol so súhlasom pápeža Benedikta XVI. zverejnený Pápežskou radou 13. marca 2006 a zaslaný predsedom biskupských konferencií.¹³ Aj vydanie tohto dokumentu, ktorý nemož-

¹¹ Porov. René LÖFFLER, *Ungestraft aus der Kirche austreten? Der staatliche Kirchenaustritt in kanonistischer Sicht*, Würzburg: Echter Verlag, 2007, s. 19n.

¹² Na tomto pozadí platí, že v takýchto krajinách je zvláštnym účinkom krstu (alebo úkonu prijatia do Katolíckej cirkvi) vo svetskoprávnej oblasti vznik členstva veriaceho vo verejnoprávnej korporácii podľa štátneho práva, ktorá môže (Nemecko a Rakúsko), ale tiež nemusí (Švajčiarsko) byť z hľadiska organizačnej štruktúry totožná s organizačnou štruktúrou Cirkvi. Z toho dôvodu sa v praxi stáva, že okrem snahy zbaviť sa povinnosti platiť cirkevnú daň, je vystúpenie z Katolíckej cirkvi častokrát tiež vyjadrením nesúhlasu katolíkov s jej statusom ako verejnoprávnej korporácie. Na ilustráciu možno uviesť, že v Rakúsku bolo právo na vystúpenie z Cirkvi garantované už prostredníctvom známych májových zákonov (č. 49/1868) z 25. mája 1868, v Nemecku pruským zákonom zo 14. apríla 1873, kým Švajčiarsko ho na úrovni spolkovej ústavy zaručuje od roku 1874. Pokiaľ ide o terminológiu zákonodarcu, v Nemecku sa cirkevná daň označuje pojmom „Kirchensteuer“ (cirkevná daň), v Rakúsku „Kirchenbeitrag“ (cirkevný príspevok) a vo Švajčiarsku „Kirchgemeindesteuer“ (cirkevná všeobecná daň). Bližšie k tejto problematike pozri Gerhard ROBBERS, „Stát a cirkev ve Spolkové republike Německo,“ in *Stát a cirkev v zemích EU*, ed. Gerhard Robbers, Praha: Academia, 2002, s. 63n.

¹³ Tento obežník bol zverejnený v niekoľkých jazykových verziách (taliansky, anglicky, nemecky, francúzsky, španielsky a portugalsky) v časopise *Communications*. Spolu s ním boli publikované i ďalšie dokumenty, konkrétne výňatok z ďakovného listu jednej biskupskej konferencie (v angličtine), list Pápežskej rady pre zákonné texty inej biskupskej konferencie ako odpoveď na pochybnosť ohľadom spôsobu hodnotenia písomného oznámenia katolíka cirkevnou autoritou, pokiaľ s ním nie je možné osobné stretnutie a dialóg (v taliančine), a odpoveď tej istej Pápežskej rady ďalšej biskupskej konferencii ohľadom oprávnenosti požiadavky centralizácie procesu v diecéznej kúrii (v španielčine). Porov. *Communications* 38 (2006): 170–184. Bližšie k tejto problematike pozri Damián NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu for-

no kvôli jeho celkovému koncepčnému poňatiu a najmä nezverejneniu v Aktoch Apoštolskej Stolice (*Acta Apostolicae Sedis*) označiť za autentickú interpretáciu s konštitutívnymi účinkami, len prispelo k posilneniu záveru o tom, že inštitút formálneho úkonu odpadnutia od Cirkvi a výnimky s ním spojené by mali byť z univerzálneho práva kompletne odstránené.¹⁴ To bolo napokon reflektované aj počas prác na motu proprio

máľního odpadu od katolíckej cirkve a jeho dopad na platnosť manželstiev,“ in *Revue církevního práva*, č. 3 (2010): 246–247.

- ¹⁴ Porov. kán. 16, § 2 CIC/1983 a 1498, § 2 CCEO/1990. Viacerí kánovníci upierajú tomuto dokumentu charakter autentickú interpretáciu, argumentujúc, že nebola publikovaná na spôsob zákona. Zákonodarcu však túto povinnosť vyžaduje jedine v prípade autentickú interpretáciu obsahujúcej konštitutívny výklad, ktorý musí byť podaný na spôsob zákona (*per modum legis*). V tomto prípade je, celkom prirodzene, zároveň úplne vylúčená retroaktivita. Autentický výklad na spôsob interpretácie s deklaratórnym významom, teda taký, ktorý interpretuje objektívne jednoznačný normatívny text, ale takúto požiadavku reflektovať nemusí. Samotné prijatie tohto obežníka zo strany viacerých partikulárnych cirkví naznačuje jeho akceptovanie práve v rovine autentickú interpretácie s deklaratórnymi účinkami (napríklad konanie Nemeckej biskupskej konferencie). Charakter deklaratórneho výkladu však spochybňuje celková koncepcia tohto dokumentu, až príliš široký spôsob interpretovania predmetných noriem a opomenutie vyjadriť sa k manželstvám uzavretých odpadnútím/ neodpadnútím katolíckymi v rokoch 1983 až 2006. V takomto prípade by totiž museli byť manželstvá katolíkov, ktorí odpadli/ neodpadli od Katolíckej cirkvi formálnym úkonom, spätne posudzované v duchu tejto interpretácie. Keďže predmetný obežník nebol vydaný na spôsob zákona, jeho záväznosť zostáva otázná a zvaženie tohto postupu by spočívalo výlučne na partikulárnych cirkevných autoritách. Analyzujúc tento dokument v duchu jeho interpretačného charakteru a prípadnej povahy prameňa práva však musíme odôvodnene predpokladať jeho záväznosť minimálne pre subjekty, ktorým bol adresovaný. Celkom prirodzene, z dôvodu absencie publikovania nemôže v jeho prípade ísť o všeobecne záväzný normatívny právny akt, ktoré sa vyznačujú všeobecnosťou a abstraktnosťou. Profesor Ignác Antonín Hrdina mi v tejto súvislosti prezentoval svoj názor o možnosti ponímať tento obežník v duchu úradného (oficiálneho) výkladu, ktorý má charakter pokynov (*instructiones*) podľa kánonu 34 *Kódexu kánonického práva*. O správnosti tohto záveru nás presvedča najmä skutočnosť, že pokyny nemusia byť riadne publikované, ale stačí, ak sú adresátom nejakým spôsobom sprostredkované, čo je aj prípad tohto dokumentu. I keď o pokynoch nemožno uvažovať v duchu formálneho prameňa *stricto sensu* (chýba im najmä všeobecná záväznosť), napriek tomu sú pre administratívne podriadené orgány, ktorým boli riadne intimované, záväzné. Pokiaľ ide o cirkevných sudcov, keďže tí sú pri rozhodovaní viazaní len zákonom (na základe *opinio communis*), s určitosťou nie sú *de iure* povinní zohľadňovať pokyny určené administratívnym orgánom. Možno ale predpokladať, že tento obežník sudcovia pri svojej rozhodovacej činnosti predsa len aplikovali *de facto* (ako k tomu dochádza v prípade judikatúry Rímskej Roty). Na základe uvedeného možno zároveň zodšeobecňujúco konštatovať, že Pápežskej rade sa takýmto spôsobom fakticky podarilo prostredníctvom úkonu výkonnej moci (pokyn) vo viacerých partikulárnych cirkvách

Omnium in mentem, ktorého text bol najskôr preskúmaný na plenárnom zasadnutí Pápežskej rady pre zákonné texty zo 16. júna 2009, za predsedníctva kardinála štátneho sekretára.¹⁵ Všetky dotknuté právne účinky spojené s formálnym úkonom odpadnutia od Katolíckej cirkvi, vrátane inštitútu samotného, boli týmto normatívnym právnym aktom v rovine univerzálnej legislatívy zrušené.

2. VYMEDZENIE POJMU „FORMÁLNY ÚKON“

V platnom *Kódexe kánonického práva* sa termíny *formale* a *formaliter* obvykle používajú k definovaniu právneho úkonu, ktorý je verejný a zamýšľaný k vyvolaniu zmeny v cirkevnom statuse nejakej osoby alebo skupiny osôb.¹⁶ Z toho možno zjednodušene dedukovať, že formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi je právnym úkonom dokázateľným vo vonkajšom fóre (*forum externum*), ktorého zamýšľaným efektom je prerušenie spoločenstva s Cirkvou.¹⁷ Pri vystupovaní z nej je tiež potrebné zohľadniť rozdiel medzi morálnou stránkou takéhoto konania a stránkou právnou. Pokiaľ ide o morálku, významné je už samotné rozhodnutie katolíka opustiť Katolícku cirkev, a to aj vtedy, pokiaľ nebolo nijakým spôsobom prejavené navonok. Z právneho hľadiska však platí, že čisto vnútorné úkony nedisponujú žiadnymi právnymi účinkami.¹⁸ Aj v prípade inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Cirkvi bolo z noriem univerzálneho práva nevyhnutné v prvom rade aplikovať všeobec-

zmeniť spôsob aplikácie normatívneho právneho aktu bez toho, aby použila autentickú interpretáciu s konštitutívnym výkladom. Porov. Antonín HRDINA, *Kánonické právo*, Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 85–86 a 124–125.

¹⁵ Porov. COCCOPALMERIO, „On *Omnium in mentem*,“ s. 6, dostupné na <http://www.ewtn.com/library/CANONLAW/bas2changes.htm>.

¹⁶ Tento výraz sa ale používa napríklad tiež k označeniu dekrétu, ktorým získava právnú subjektivitu súkromné združenie veriacich (kán. 322, § 1 CIC/1983). Formálnym dekrétom možno zriadiť aj inštitút zasväteného života diecézneho práva (kán. 579 CIC/1983 a 435, § 1; 506, § 1 a 566 CCEO/1990), prípadne ho schváliť ako inštitút práva pápežského (kán. 589 CIC/1983 a 434; 505, §§ 1 a 2 CCEO/1990). Bližšie k tejto problematike pozri BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1336²⁴⁷.

¹⁷ Bližšie k pojmu cirkevného spoločenstva pozri napríklad Zenon GROCHOLEWSKI, „Theological Aspects of the Judicial Activity of the Church,“ in *Incapacity for Marriage: Jurisprudence and Interpretation*, ed. Robert M. Sable, Rome: Pontificia Universitas Gregoriana, 1987, s. 5n.

¹⁸ Porov. NĚMEC, *Manželské právo katolíckej cirkve*, s. 25.

né ustanovenia kánonov 11 a 124. Kým prvý obsahuje predtým spomenuté vymedzenie adresátov kánonickoprávnych noriem rýdzo cirkevného (ľudského) práva, druhý kánon spresňuje, že každý právny úkon musí byť vykonaný osobou k nemu spôsobilou a obsahovať to, čo tvorí jeho podstatu, ako aj ďalšie formality a náležitosti právom vyžadované. V tomto kontexte je dôležitý aj § 2 tohto kánonu, ktorý ustanovuje, že za platný sa považuje každý právny úkon riadne vykonaný vo vonkajšom fóre.¹⁹ Pápežská rada pre výklad textov zákonov napokon svojou odpoveďou zo 4. januára 1994 tieto závery potvrdila s tým, že formálny úkon odpadnutia od Cirkvi musí byť úkonom striktné osobným, a tak subjekt, ktorý ho koná, musí byť k nemu prirodzene i právne schopný.²⁰ Okrem toho, musí byť, v súlade s požiadavkami prirodzeného práva, urobený vedome a slobodne.

Keďže v prípade právnej úpravy formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi išlo o normy, ktoré obsahovali výnimku zo zákona, je potrebné pripomenúť, že v súlade s kánonom 18 sa museli vykladať striktné. Aj napriek zásadnej aplikácii tohto princípu však zostávali viacere otázky nevyjasnené. Okrem vyššie uvedených záverov, Pápežská rada pre zákonné texty v spomínanom dokumente z roku 2006 konštatovala, že samotný formálny úkon odpadnutia od Cirkvi sa v zásade líši od iných, tzv. „virtuálnych“ foriem verejne známeho alebo verejného zavrhnutia katolíckej viery.²¹ Na to, aby mohlo ísť skutočne o aplikáciu

¹⁹ Porov. Stanislav ZVOLENSKÝ, „Formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi,“ *Tribunál* 2004, č. 1, dostupné na <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/formalne.htm>.

²⁰ V dôsledku toho, že u nedospelých absentuje plná spôsobilosť k výkonu práv (kán. 98, § 2 CIC/1983 a 910, § 2 CCEO/1990), nie sú spôsobilí ani k tomuto úkonu. Za takéto osoby ho však nemôžu vykonať ani ich rodičia. Platí teda, že deti, ktoré boli pokrstené v Katolíckej cirkvi a ktorých rodičia neskôr zapísali do nekatolíckej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, môžu takéto rozhodnutie rodičov schváliť, až keď sa stanú plnoletými. Avšak, aby tak urobili formálnym úkonom, musia mať v tomto ohľade osobitne na zreteli katolícky krst. Porov. kán. 126 CIC/1983 a 933 CCEO/1990. Bližšie k tejto problematike pozri BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1336.

²¹ Porov. kán. 171, § 1, 4°; 194, § 1, 2°; 316, § 1; 694, § 1, 1°; 1071, § 1, 4° a § 2 CIC/1983 a 953, § 1, 3°; 976, § 1, 2°; 580; 497, § 1, 1°; 551 a 789, 6° CCEO/1990. Z pohľadu teórie kánonického práva totiž na základe kritéria úmyslu subjektu práv rozoznávame formálne a virtuálne úkony. O formálnom úkone hovoríme, ak je úmysel vyjadrený vlastnými slovami, o virtuálnom, ak subjekt prejaví to isté faktickým konaním. Výslovné vyjadrenie úmyslu môže byť potom priame (explicitné) alebo nepriame (implicitné). Porov. NĚMEC, *Manželské právo katolíckej cirkve*, s. 26. Pokiaľ ide o ľudskú vôľu a konanie, je potrebné zohľadniť navzájom súvisiace pojmy „formálny“ a „materiálny“. Ak si to-

tohto inštitútu v kánonickoprávnom rozmere, sa preto z pohľadu prejavu vôle v prvom rade požadoval slobodný vnútorný úmysel katolíka opustiť Cirkev, ako aj uskutočnenie a prejavenie tohto rozhodnutia. Osoba teda musela dostatočne poznať vlastný objekt právneho úkonu (podstata spoločnosti Katolíckej cirkvi), mať reálny úmysel Cirkev opustiť a byť slobodne rozhodnutá tento úkon (odpadnutie od nej) uskutočniť.²² Vlastnou snahou katolíka preto muselo byť rozviazanie pút spoločnosti s Katolíckou cirkvou spočívajúcich na vyznaní viery, sviatostiach a cirkevnom riadení (*tria vincula*), na základe ktorých je veriaci spôsobilý k prijímaniu cirkevných milostí.²³ Formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi teda musel mať viac než len administratívnoprávny charakter a mal byť ponímaný ako reálne odlúčenie sa od života Cirkvi, pričom v tomto prípade sa nevyhnutne predpokladal i delikt schizmy, prípadne tiež apostázy alebo herézy.²⁴ Ak teda u katolíka pretrvávala vôľa zotrvať v spoločnosti viery, administratívnoprávny úkon opustenia Cirkvi nepredstavoval skutočnú aplikáciu inštitútu formálneho úkonu od-

tiž osoba správne uvedomuje hodnotu svojho rozhodnutia a vedome ho aj uskutoční, hovoríme o formálnom konaní. O formálny skutok ide tiež v prípade, ak subjektívne chápanie zodpovedá jeho objektívnej hodnote a osoba ho uskutočňuje vedome na základe týchto kvalít. V inom prípade hovoríme o skutku v materiálnom zmysle. Ako príklad možno v tomto kontexte uviesť rozlišovanie medzi materiálnym a formálnym hriechom. Ak napríklad veriaci vie, že určité konanie je hriešne a aj tak ho vykoná, hovoríme o formálnom hriechu. Ak ale uskutoční objektívne hriešny skutok, avšak o tom, že ide o hriech, nevie, pôjde o hriech materiálny. Porov. ZVOLENSKÝ, „Formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi,“ *Tribunál* 2004, č. 1, dostupné na <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/formalne.htm>. Na základe historického výkladu a názorov niektorých kánonistov možno konštatovať, že pre správnu interpretáciu právnych konštrukcií vymedzujúcich poňatie formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi je najdôležitejšie zohľadniť opozíciu prívlastkov „formálny“ a „virtuálny“. Porov. napríklad VELASIO DE PAOLIS, „Alcune annotazioni circa la formula *actu formali ab Ecclesia catholica deficere*,“ *Periodica* 84 (1995): 602–604.

²² Porov. ZVOLENSKÝ, „Formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi,“ *Tribunál* 2004, č. 1, dostupné na <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/formalne.htm>, a NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 242.

²³ Porov. kán. 205 CIC/1983 a 8 CCEO/1990.

²⁴ Kánon 1364 napokon ukladá, podobne ako *Kódex kánonického práva* z roku 1917, apostatom, heretikom a schizmatikom trest exkomunikácie *latae sententiae* (nerezervovanej Apoštolskej Stolicy). Takto však môžu byť v duchu koncepcie platného *Kódexu* kvalifikovaní len tí, ktorí boli pokrstení v Katolíckej cirkvi alebo do nej prijatí. Porov. kán. 2314 CIC/1917; 751 a 1364 CIC/1983 a 1436, § 1 a 1437 CCEO/1990. V súvislosti s prejednávanej inštitútom je potrebné tiež uviesť, že takýto katolík má na základe kánonu 1071, § 1, 5° zakázané uzavrieť manželstvo. Porov. kán. 1071, § 1, 5° CIC/1983.

padnutia od Katolíckej cirkvi. Podobne ním nemusela byť ani heréza (či už formálna alebo materiálna),²⁵ schizma alebo apostáza, pokiaľ neboli navonok konkretizované a prejavené pred cirkevnou autoritou právom stanoveným spôsobom.²⁶

Z vyššie uvedeného vyplýva, že v prípade inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi muselo ísť o odpadnutie z vlastného rozhodnutia, pričom ho nebolo možné stotožňovať so životnou situáciou tých, ktorí sa odlúčili od Cirkvi na základe výchovy mimo nej.²⁷ Okrem toho, formálne odpadnutie na základe vlastného rozhodnutia prichádzalo do úvahy buď na základe vyjadrenia vlastného odpadnutia, ale tiež na základe virtuálneho odpadnutia. Mohlo teda k nemu dôjsť buď na základe jasného a výslovného vyjadrenia vôle opustiť Cirkev, alebo na základe určitého spôsobu konania, ktoré k tomu smerovalo. V každom prípade ale platilo, že takýto úkon musel byť prejavový navonok, t.j. vo vonkajšom fóre.²⁸ Z dikcie dokumentu Pápežskej rady z roku 2006 je navyše zrejmé, že viacerí kánovníci vo svojich úvahách do toho času nedostatočne reflektovali výraz *formale* v rozmere nevyhnutnosti zachovania až tak vysokého stupňa formálnosti. Tieto skutočnosti sa v tomto obežníku odzrkadlili najmä v závere, že formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi mal byť urobený v písomnej forme a podliehal osobnej kontrole a overeniu zo strany kompetentnej cirkevnej autority, pred

²⁵ Formálna heréza sa vždy spája s tvrdošijnosťou. Kresťan si teda je v takomto prípade vedomý, že jeho názor je v priamom rozpore s článkom viery. Pri materiálnej heréze však tvrdošijnosť chýba a skutok pochádza z nevedomosti. Porov. BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1575–1577.

²⁶ Bližšie k tejto problematike pozri ERNEST CAPARROS – MICHEL THÉRIAULT – JEAN THORN, *Code of Canon Law Annotated*, Montréal: Wilson & Lafleur Limitée, 2004, s. 830.

²⁷ Porov. DUDA, *Pokus o katolícku cirkevnoprávnu manželskú kazuistiku*, s. 46–47. Aj táto a podobné úvahy boli totiž predmetom diskusií počas prípravných prác ku *Kódexu kánonického práva* z roku 1983. Napokon však boli celkom zavrhnuté a prednosť dostal princíp právnej istoty. Ani neusporiadaný život, výchova *extra Ecclesiam*, ani verejné zavrhnutie katolíckych zásad teda nestačí k tomu, aby bolo takéto konanie kvalifikované ako formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi. Porov. *Communicationes* 8 (1976): 59–60.

²⁸ Z uvedeného vyplýva, že prejav odpadnutia od Katolíckej cirkvi mohol byť buď priamy, keď sa subjekt napríklad vyjadril, že chce opustiť katolícku Cirkev, alebo nepriamy, keď subjekt svoju vôľu vyjadril nepriamo, napríklad tak, že sa chce stať členom Evanjelickej cirkvi. Porov. ZVOLENSKÝ, „Formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi,“ *Tribunál* 2004, č. 1, dostupné na <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/formalne.htm>.

ktorou mal byť vykonaný.²⁹ Celkom prirodzene, po vydaní tohto dokumentu boli uvedené závery viac-menej reflektované aj normami partikulárneho kánonického práva, čo bolo zrejme tiež úmyslom univerzálneho zákonodarcu.³⁰ Napriek tomu je nevyhnutné pripomenúť, že aj keď

²⁹ Takouto autoritou bol prirodzene ordinár alebo iný vlastný pastier (najčastejšie príslušný farár), ktorí boli, v súlade s požiadavkami univerzálneho práva, výlučne kvalifikovaní k posúdeniu existencie alebo neexistencie úkonu vôle. Pokiaľ vystupujúci sám nenavštívil príslušnú cirkevnú autoritu, aby jej okolnosti svojho odchodu ozrejmil, mala sa na neho s touto otázkou obrátiť samotná cirkevná vrchnosť. Netreba taktiež zabúdať na to, že takéto konanie malo nielen právnický, ale tiež pastoračný aspekt. I na tomto pozadí možno konštatovať, že formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi zakladal spojenie dvoch elementov – teologického, spočívajúceho v samotnom obsahu vnútorného úkonu, a právnického, spočívajúcom v jeho vonkajšom vyjadrení vyššie uvedeným spôsobom. Ako sme už spomenuli, s takýmto konaním sa, celkom prirodzene, spájali aj príslušné kánonické tresty. Porov. kán. 1364, § 1 CIC/1983 a 1436, § 1 a 1437 CCEO/1990. Pokiaľ ide o požiadavku písomnej formy, viacerí kánonisti poukazujú v kontexte univerzálneho zákonodarstva na značnú nelogickosť tohto ustanovenia. Porov. napríklad Edward PETERS, „The Formal Act of Defection,“ dostupné na http://www.canonlaw.info/canonlaw_discus.htm.

³⁰ V tejto súvislosti možno napríklad spomenúť konanie Nemeckej biskupskej konferencie (DBK), ktorá vydala už 24. apríla 2006 prehlásenie o tom, že túto interpretáciu je potrebné aplikovať pri zohľadnení nemeckej právnej tradície. Pre Nemecko je pritom typické dlhodobé stotožňovanie vystúpenia z Cirkvi s úkonom schizmy (*schisma purum*). Porov. kán. 209 a 751 CIC/1983 a 12 CCEO/1990. Tento záver je napokon v zásade prijímaný aj viacerými významnými kánonistami. Porov. najmä Joseph LISTL, „Die Erklärung des Kirchenaustritts,“ in *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, ed. Joseph Listl – Heribert Schmitz, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1999, s. 209–219. Nemecká biskupská konferencia okrem toho konštatovala, že predmetná interpretácia nevytvára žiadne nové právo, ale pridržiava sa platného právneho stavu a potvrdzuje zavedenú právnu prax. Aj z tohto vyjadrenia je tak zrejmé, že obsah tohto obežníka bol v Nemecku akceptovaný v rozmere deklarátórneho výkladu. Podobným spôsobom konala aj Poľská biskupská konferencia, ktorá v roku 2008 obdobne vydala k tomuto inštitútu vlastné partikulárne normy. Tie boli, paradoxne, ešte prísnejšie než ustanovenia interpretácie Pápežskej rady. K dôslednému zapracovaniu tohto obežníka došlo najmä v Rakúsku, kde bol v roku 2007 publikovaný v plnom znení v oficiálnom vestníku, na základe čoho sa stal súčasťou tamojšieho partikulárneho kánonického práva. Na tomto základe bol zavedený i nový procesnoprávny inštitút opytovacieho konania, ktorého cieľom bolo zistenie skutočného úmyslu vystupujúceho odpadnúť od Cirkvi. Aj keď sa zdá, že vyššie spomenuté biskupské konferencie takýmto spôsobom vyriešili ďalšie praktické uplatňovanie tohto inštitútu na partikulárnej úrovni dostatočným spôsobom, všetko naznačuje tomu, že osobitne sledovali najmä cieľ, aby nemuseli nanovo posudzovať manželstvá odpadlíkov z rokov 1983 až 2006. K tomu ich pritom viedla buď vlastná pohodlnosť alebo presvedčenie o správnom uplatňovaní tohto inštitútu aj pred vydaním spomenutého dokumentu, čo napokon niektoré z nich jasne deklarovali. Je ale otázne, či možno tento záver akceptovať napríklad vo vzťahu k Rakúsku, kde bola všeobecne akceptovaná prax, že každé vyhlásenie sa z Cirkvi (aj

obežník z roku 2006 vyžadoval pre platnosť formálneho úkonu odpadnutia jeho prijatie cirkevnou vrchnosťou, tá v skutočnosti posudzovala len splnenie právom stanovených náležitostí (existencia/neexistencia úkonu vôle).³¹ Až po tomto úkone bola cirkevná autorita oprávnená označiť túto skutočnosť do krstnej matriky.³²

v prípade, ak išlo o vystúpenie kvôli neochote platenia cirkevnej dane) bolo kvalifikované ako formálny úkon odpadnutia od nej. Platnosť takýchto manželstiev preto zostáva otáznou. Je vysoko pravdepodobné, že práve spôsob praktického uplatňovania tohto inštitútu a právna neistota s ním spojená bola hlavným dôvodom, prečo cirkevný zákonodarca napokon pristúpil k jeho zrušeniu. Porov. ROBBERS, „Stát a cirkev ve Spolkové republice Německo,“ s. 63n.

³¹ Na tomto pozadí nemožno súhlasiť s kánonistami zastávajúcimi názor, že tento pôvodne jednostranný právny úkon sa zmenil na úkon dvojstranný. Aj keď totiž bolo povinnosťou vystupujúceho katolíka o tomto úkone písomne informovať cirkevnú autoritu, jej rozhodnutie malo len deklaratórny charakter a pôsobilo spätne k času prezentácie uskutočnenia vnútorného úkonu odpadnutia navonok. Porov. napríklad NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 247. Tento záver potvrdzuje aj postoj niektorých kánonistov, ktorí zastávali aj po roku 2006 názor, že účinky formálneho úkonu odpadnutia od Cirkvi nastávajú už okamihom, keď k danému úkonu zo strany katolíka došlo, nie okamihom, keď o ňom bola písomne informovaná kompetentná cirkevná autorita. Porov. PETERS, „The Formal Act of Defection,“ dostupné na http://www.canonlaw.info/canon-law_discus.htm.

³² Porov. kán. 535, § 2 CIC/1983 a 296, § 2 CCEO/1990. Od nadobudnutia účinnosti motu proprio *Omnium in mentem* platí, že na základe univerzálneho kánonického práva duchovní pastieri nezaznačujú žiadosti katolíkov o vystúpenie z Katolíckej cirkvi do matriky. Do toho času mohol byť takýto zápis totiž realizovaný len v súlade s predpismi Apoštolskej Stolice o formálnom odpadnutí od Katolíckej cirkvi a po predbežnom povolení miestneho ordinára takýto dodatočný zápis alebo zmenu zápisu v niektorej z matrik farského úradu urobiť. Je ale zrejmé, že v rovine partikulárneho práva môže byť táto povinnosť uplatňovaná naďalej, čoho dôkazom je napríklad aj „Instrukce ohledně postupu v případech žádostí o vystoupení z církve“ vydaná v roku 2013 na skúšobnú dobu (*ad experimentum*) desiatich rokov brnenským diecéznym biskupom Vojtěchom Cikrlé. Odhliadnuc od toho, na základe pokynov Apoštolskej Stolice alebo miestneho ordinára sa do matriky naďalej zaznačujú cirkevné tresty exkomunikácie, suspenzie a interdiktu, ako aj potrestania prepustením z klerického stavu alebo milosťou udelenou klerikovi so zámerom vyhovieť jeho prosbe prepustenia z klerického stavu a oslobodenia od povinnosti celibátu. Porov. JÁN DUDA, „Kto sa stal katolíkom, je navždy katolíkom,“ dostupné na <http://duda.kapitula.sk/2010/09/kto-sa-stal-katolikom-je-navždy-katolikom/>. Najmä v krajinách, v ktorých má Cirkev charakter verejnoprávnej korporácie však platí, že záznam o odpadnutí od nej by mal byť urobený aj v rovine cirkevnoprávnej, keďže štátne právo požaduje súlad medzi cirkevnou a štátnou evidenciou. Ako sme už uviedli, z pohľadu Cirkvi potom väčšinou ide o rozlíčenie sa s členom v rovine schizmy alebo apostázy, prípadne herézy. Dôvodom takejto presumpcie je nepochybne prevažujúci počet vystupujúcich, ktorí skutočne od-

Na základe vyššie uvedeného je zrejmé, že v kánonickoprávnej praxi bolo počas existencie inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi nevyhnutné dôsledne odlišovať, za akých okolností k odpadnutiu došlo. Formálny úkon odpadnutia totiž nebol ekvivalentom verejného (*publice*) alebo verejne známeho (*notorie*) odpadnutia od katolíckej viery.³³ Slovo „verejný“ sa napokon mohlo popri formálnom odpadnutí týkať aj odpadnutia od viery prítlutím k inému vierovyznaniu, respektíve životu, o ktorom je verejne známe, že je v rozpore s katolíckou doktrínou, hoci bez formálneho úkonu odpadnutia.³⁴ Pokiaľ ide o konkrétne príklady, ako sme už naznačili, úkonmi, pri ktorých bolo možné hovoriť o formálnom odpadnutí, patrila navonok prejavovaná apostáza, heréza alebo schizma. Za takýto úkon bolo možné považovať i verejné vyhlásenie o odpadnutí od katolíckej viery, ktoré bolo urobené písomne alebo ústne pred svedkami (ideálne pred cirkevnou autoritou).³⁵ O formálne odpadnutie išlo tiež v prípade katolíkov, ktorí formálne prestúpili do inej kresťanskej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti alebo k inému náboženstvu (apostáza), ak o tom existujú úradné záznamy a tie boli nejakým spôsobom intimované cirkevnej autorite.³⁶ Takýmto spôsobom niektorí kánonisti i partikulárna prax kvalifikovala tiež členstvo katolíkov v ideologických skupinách alebo hnutiach, či or-

padli od viery v zmysle kánonu 751 CIC/1983. V týchto štátoch zároveň platí, že ak má odpadlík neskôr záujem o vyslúženie nejakého cirkevného úkonu (napríklad sviatosti alebo sväteniny), býva obvykle vyzvaný k úhrade príspevku na cirkevné, prípadne Cirkvi blízke účely, a to s apelom na solidaritu voči ostatným, platiacim členom. Porov. kán. 222, § 1 CIC/1983 a 25, § 1 CCEO/1990. Netreba tiež zabúdať na to, že kánonickoprávnym následkom akéhokoľvek prehlásenia o vystúpení z Cirkvi vo vonkajšom fóre, bez ohľadu na názov toho-ktorého inštitútu alebo jeho hodnotenie v konfesnom práve, je nielen strata nároku na služby Cirkvi, ale tiež vylúčenie z Cirkvi v právnickom rozsahu (exkomunikácia). V prípade potreby vyslúženia sviatosti je najskôr potrebné poukázať odpadlíkovi na možnosť návratu späť. Pokiaľ k takémuto kroku nie je ochotný, je na príslušnom duchovnom, aby vecne posúdil, či a za akých podmienok je vykonanie takejto služby možné. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Stanislav PŘIBYL, „Anketa – Budeme si církev platit sami?“, *Universum* 2007, č. 3, s. 9.

33 Porov. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve“, s. 242.

34 Porov. *Communicationes* 8 (2006): 54–56 a 10 (1978): 96–98.

35 Porov. DUDA, *Katolické manželské právo*, s. 172, a Jose CASTAÑO, *Il sacramento del matrimonio*, II, Roma: Tipolitografia Pioda Gianfranco, 1991, s. 252.

36 Porov. BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1336. Dlhodobé zúčastňovanie sa na kulte inej kresťanskej cirkvi alebo náboženstva bez formálneho prestúpenia ani dlhodobé nepraktizovanie katolíckeho kultu v tomto prípade nestačilo. Porov. NĚMEC, *Manželské právo katolické církve*, s. 27.

ganizáciách, ktorých náuka je v zásadnom rozpore s učením Katolíckej cirkvi.³⁷ Nemožno však zabúdať na skutočnosť, že ideálom zákonodarcu bolo, v duchu obežníka z roku 2006, dosiahnutie stavu, aby bol každý takýto úkon prejavovaný zainteresovanou osobou kompetentnej cirkevnej autorite v písomnej forme. Keďže úmysel bol jedným z integrálnych prvkov nevyhnutných k formalite úkonu odpadnutia, každý prípad bolo potom potrebné preskúmať prísne individuálne. Ako sme už totiž spomenuli, napríklad v krajinách so zavedenou cirkevnou daňou, kde je jedinou cestou k uniknutiu pred jej platením vzdanie sa členstva v Cirkvi, nemusel skutočný úmysel katolíka spočívať v snahe odpadnúť od jej spoločenstva.³⁸

3. PRAKTICKÁ APLIKÁCIA

3.1 Výnimky v manželskom práve v rokoch 1983 až 2010

Platný *Kódex kánonického práva* z roku 1983 obsahuje v kánone 1117 všeobecnú zásadu, že kánonickou formou uzavierania manželstva sú viazaní všetci pokrstení v Katolíckej cirkvi alebo do nej prijatí, v rokoch 1983 až 2010 s výnimkou katolíkov, ktorí od nej odpadli formálnym úkonom. Kánonická forma sa totiž musí s účinkami pre platnosť dodržať v každom prípade, ak ide o manželstvo, v ktorom je aspoň jeden z nupturientov katolíkom, čiže aj v prípade manželstiev katolíka s nepokrstenou osobou (manželská prekážka *disparitas cultus*) alebo s pokrsteným ne-

³⁷ Porov. DUDA, *Pokus o katolícku cirkevnoprávnú manželskú kazuistiku*, s. 46, a NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolícké církve,“ s. 246.

³⁸ Aj v takomto prípade však v súlade s kánonom 124, § 2 platí prezumpcia platnosti takéhoto úkonu. Porov. NĚMEC, *Manželské právo katolícké církve*, s. 27. Podobne nemuselo byť kvalifikované ako odpadnutie od Katolíckej cirkvi formálnym úkonom ani zapísanie sa do inej cirkvi, ak bolo urobené len navonok, s cieľom napríklad vyhovieť druhej manželskej strane alebo jej rodine, avšak bez skutočného zámeru opustiť Katolícku cirkev. Ako sme už uviedli, z uvedeného vyplýva, že formálny úkon odpadnutia musel mať viac než len administratívnoprávny charakter (čiže odstránenie vlastného mena z registra členstva v Cirkvi vedeného štátom za účelom vyvolania istých občianskych konsekvencií), ale musel byť ponímaný ako skutočné odlúčenie sa od podstatných prvkov života Cirkvi. Porov. CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law Annotated*, s. 830.

katolíkom (miešané manželstvo).³⁹ Jedinú výnimku z uvedeného pravidla predstavuje miešané manželstvo katolíka s pravoslávnyim veriacim uzavierané pred pravoslávnyim duchovným, keďže východné nekatolíckej cirkvi obdobne dbajú na dodržanie kánonickej formy, považujúc manželstvo za sviatosť.⁴⁰ Právo východných katolíckych i nekatolíckych cirkví, na rozdiel od Latinskej (Západnej) cirkvi, navyše vyžaduje osobitný posvätný obrad kňazského požehnania manželstva, ako nevyhnutnú podmienku pre jeho uznanie za platné.⁴¹ Ako sme už spomenuli, ani skutočnosť, že katolík nebol vychovaný v katolíckej viere alebo ju po krsťte nepraktizuje, ho z povinnosti uzavrieť manželstvo v kánonickej forme nevyníma.⁴² Keďže jej dodržanie má vplyv na platnosť manželstva, jedinou možnosťou katolíka ako sa spod nej oslobodiť zostáva po roku 2010 získanie dišpenzu.⁴³

Pokiaľ ide o manželskú prekážku rozdielného náboženstva (*disparitas cultus*), v súlade s kánonom 1086, § 1 platí, že manželstvo nemôžu pod sankciou neplatnosti uzavrieť pokrstení v Katolíckej cirkvi alebo do nej

³⁹ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Edward HUDSON, *Handbook for Marriage Nullity Cases*, Ottawa: Saint Paul University, 1975, s. 58.

⁴⁰ Z toho dôvodu latinské kánonické právo nepožaduje od katolíckeho veriaceho získanie dišpenzu od kánonickej formy, ale k sláveniu takéhoto manželstva postačuje dovoľenie (*licentia*) miestneho ordinára. Porov. kán. 1127, § 1 CIC/1983, a motu proprio *De concordia inter Codices*, *Osservatore Romano* 212, 16. 9. 2016, s. 4–5. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad DUBA, *Katolícke manželské právo*, s. 215–217.

⁴¹ Porov. kán. 828 CCEO/1990. Tí, ktorí neboli nikdy pokrstení v Katolíckej cirkvi alebo neskôr do nej prijatí, nie sú, celkom prirodzene, viazaní kánonickou formou, pokiaľ uzavierajú manželstvo medzi sebou. V takomto prípade musia pre dosiahnutie civilnoprávných účinkov ich manželstva zachovať verejnú formu, ktorá je uznaná štátom (tzv. „zákonné manželstvo“). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad NĚMEC, *Manželské právo katolíckej cirkve*, s. 135. *Kódex kánonov východných cirkví* v kánonoch 780, § 2 a 781 priamo ustanovuje, že pri manželstvách nekatolíkov sa uznáva akákoľvek forma predpísaná alebo pripustená zákonom, ktorému sú strany v čase ich slávania podriadené. Ako je totiž všeobecne známe, cirkvi a náboženské spoločnosti pochádzajúce z protestantskej reformácie 16. storočia nedisponujú v oblasti manželského práva vlastnou normatívou (anglikánske spoločenstvo je dôležitou výnimkou) a reguláciu manželstiev v zásade ponechávajú občianskej autorite. Latinský *Kódex* ohľadom možnej kompetencie civilnej autority k predpisaniu formy pre uzavieranie manželstiev medzi pokrstenými nekatolíkmi, ktoré sú v prípade uzavierania manželstiev medzi dvomi pokrstenými nekatolíkmi podľa kánonického práva sviatosťné, mlčí. Porov. BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1337.

⁴² Porov. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolícké cirkve,“ s. 241.

⁴³ Porov. kán. 1079 CIC/1983. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Matúš NĚMEC, *Základy kánonického práva*, Bratislava – Trnava: Iura Edition, 2006, s. 127–128.

prijatí s osobou nepokrstenou. Aj v prípade tohto inštitútu bola v rokoch 1983 až 2010 súčasťou normatívneho textu klauzula, na základe ktorej sa táto prekážka netýkala katolíka, ktorý od Cirkvi odpadol formálnym úkonom. Spod tejto manželskej prekážky však zostávajú v duchu celkového koncepčného poňatia tohto inštitútu stále vyňatí aj pokrstení nekatolíci. Túto prekážku poznajú aj východní katolíci, a to obdobne v rozmedzí sankcionovania zväzkov medzi pokrsteným katolíkom a nepokrsteným neplatnosťou.⁴⁴ Aj v tomto prípade ide o normu rýdzo cirkevného práva, od ktorej môže, za splnenia podmienok stanovených kánonmi 1125 a 1126, udeliť dišpenz miestny ordinár. V súvislosti s týmito normami komentáre najčastejšie upozorňujú na povinnosť katolíckej strany pokračovať v praktizovaní svojho náboženstva a zabezpečiť katolícku výchovu detí, čo vyplýva aj z vyššie spomenutých kánonov.⁴⁵ Inštitút formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi bol v rokoch 1983 až 2010 aktuálny aj pri uzavieraní miešaných manželstiev (*matri-monia mixta*). Podľa kánonu 1124 nebolo totiž dovolené uzavierať manželstvá s nekatolíkmi, pričom tento zákaz sa týkal všetkých katolíkov okrem tých, ktorí od Cirkvi odpadli formálnym úkonom.⁴⁶ Aj v tomto prípade analogicky platí, že dovolenie miestneho ordinára možno získať po splnení podmienok stanovených kánonom 1125.⁴⁷

Ako sme už vo viacerých ohľadoch naznačili, práve vágnosť právnej úpravy inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi čas-

⁴⁴ Porov. kán. 803 CCEO.

⁴⁵ Práve katolík by mal totiž poznať potenciálne problémy, ktoré sú pri takomto zväzku vysoko pravdepodobné. Bežný protikatolícky postoj nepokrsteného alebo jeho rodiny, absentujúci rešpekt voči katolíckej viere, ako aj rozdielnosť v prístupe k náboženskej praxi alebo podpore Cirkvi by mali byť preto nupturientmi zohľadnené a vydiskutované ešte pred uzavretím manželstva. Porov. BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 1345–1347.

⁴⁶ K nekatolíkom zaraďujeme členov východných cirkví, ktoré nie sú v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou (východné pravoslávne a ďalšie starobylé východné cirkvi), a protestantských cirkví alebo náboženských spoločností. Medzi druhé spomenuté patria cirkvi anglikánskeho komúnia, cirkvi a náboženské spoločnosti s koreňmi v kontinentálnej protestantskej reformácii (najmä luteránske a kalvínske), valdenci, baptisti, metodisti, príslušníci kongregacionalistických cirkví a rôznych cirkví majúcich základ v rozličných protestantských úniách (napríklad Spojená cirkev Kristova pôsobiaca v USA, Spojená cirkev Kanady atď.). Aj keď títo kresťania nie sú v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou, veria vo Svätú Trojicu, v Krista ako Božieho Syna a akceptujú Bibliu ako Božie slovo. Porov. CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law Annotated*, s. 878–879.

⁴⁷ Porov. Stanislav PŘIBYL, *Ekumenismus a právo*, Brno: L. Marek, 2006, s. 153.

to vyvolávala otázku o platnosti/neplatnosti manželstva odpadnutého/neodpadnutého katolíka. Ak sa kánónistika nevedela zhodnúť na tom, v ktorom z prípadov naozaj o takýto úkon išlo, zostával záver o posúdení platnosti takehoto manželstva výlučne na cirkevnom sudcovi, ktorý ho posudzoval na základe vlastného vedomia a svedomia, zohľadňujúc relevantné normy a názory ním preferovaných kánónistov (komentáre, učebnice a pod.), čo viedlo k značnej nejednotnosti praxe.⁴⁸ Situácia sa zmenila až po roku 2006, keď Pápežská rada pre zákonné texty viacmenej jednoznačne ustanovila, za akých podmienok možno hovoriť o reálnej aplikácii tohto inštitútu, čo bolo reflektované aj partikulárnym právom. Najmä v súvislosti so svojským akceptovaním tohto dokumentu však naďalej zostáva platnosť manželstiev katolíkov, ktorí odpadli/neodpadli na základe tohto inštitútu od Katolíckej cirkvi v rokoch 1983 až 2010, otáznou. V prípade ich platnosti by navyše išlo v niektorých prípadoch o sviatostné manželstvá.⁴⁹ Spôsob prijatia tohto obežníka zo strany partikulárnych cirkví však v právnej rovine napokon až tak neprekvapuje, keďže z dôvodu podania výkladu len v rovine kánónicko-právneho inštitútu pokynov mu chýbala zákonná sila.⁵⁰ Ak nebudeme brať do úvahy prípadnú nedbanlivosť Pápežskej rady vydať tento dokument ako autentickú interpretáciu a zverejniť ju v Aktoch Apoštolskej Stolice, je nevyhnutné konštatovať, že jej zámerom bolo skutočne len poskytnutie istej oficiálnej interpretačnej pomôcky pre administratívne orgány, nie definitívneho riešenia, ktoré by bolo v rovine univerzálneho zákonodarstva záväzné aj pre cirkevných sudcov.

Aj keď interpretácia z roku 2006 vykazuje viaceré znaky konštitutívneho výkladu, pri ktorom je retroaktivita v súlade s kánonom 16, § 2 vylúčená, tento charakter jej upiera práve jej nezverejnenie v oficiálnom

⁴⁸ Porov. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 249.

⁴⁹ Keďže však s formálnym úkonom odpadnutia od Katolíckej cirkvi sa spája minimálne úkon schizmy, ktorá je trestaná exkomunikáciou, takýto katolík k sviatostiam pristupovať nemôže. Aj tento záver napokon vypovedá o nevhodnosti poňatia tohto inštitútu v obežníku z roku 2006. Porov. kán. 1331, § 1, 2° CIC/1983 a 1434 CCEO/1990. Bližšie k tejto problematike pozri Stefan MUCKEL, „Körperschaftsaustritt oder Kirchenaustritt? Der sogenannte Kirchenaustritt im Schnittfeld von staatlichem Verfassungsrecht und katholischem Kirchenrecht,“ *Juristenzeitung* 4 (2009): 174–182.

⁵⁰ Aj keď na základe kánonu 8, § 1 sa univerzálne zákony zverejňujú v úradnom vestníku Aktov Apoštolskej Stolice, prípadne zákonodarca môže určiť iný spôsob vyhlásenia, v tomto obežníku nie je uvedené nič také, z čoho by bolo možné silu zákona dedukovať. Porov. kán. 8, § 1 CIC/1983 a 1489, § 1 CCEO/1990.

vestníku Katolíckej cirkvi. Ak by Pápežská rada zvolila tento postup, takéto riešenie by s určitou sľúbenou nekomplikovalo situáciu pri rozsúdených manželských kauzách z rokov 1983 až 2006, autoritatívne by však nútila partikulárne cirkvi k detailnému zosúladieniu relevantných partikulárnych noriem s týmto obežníkom, čoho sa chcel zákonodarcia zjavne vyvarovať.⁵¹ Na pozadí rýdzo cirkevného charakteru dotknutých noriem bolo v tejto súvislosti zároveň veľmi ťažko možné predpokladať, že by boli predmetné kauzy, napriek nemožnosti kvalifikovania statusovej veci ako *res iudicata*, posudzované cirkevnými sudcami nanovo. Sotva si totiž možno predstaviť, že by sa cirkevné súdy hromadne vracali v duchu interpretácie z roku 2006 k už rozsúdeným kauzám, čo napokon nie je pri obežníku s charakterom administratívneho pokynu s absentujúcou zákonnou silou a za akceptovania pravidla o zákaze retroaktivity nutné. Na strane druhej, manželstvá uzavreté katolíckmi odpadnutými od Katolíckej cirkvi v rokoch 2006 až 2010, by bolo možné v prípade jej charakteru ako prameňa práva posudzovať cirkevnými sudcami aj v duchu interpretácie z roku 2006.⁵² Opomenúc aplikovanie tohto dokumentu cirkevnými súdmi *de facto*, táto možnosť prichádza do úvahy jedine v rozmere jeho prevzatia do noriem partikulárneho cirkevného práva. Aktuálnosť týchto káz sa prejavuje, celkom prirodzene, najmä vtedy, keď sa katolík rozhodne vrátiť k praktizovaniu katolíckej viery a zvažuje uzavretie nového kánonického manželstva, čo by bolo možné, ak by jeho odpadnutie od Cirkvi nebolo kvalifikované ako formálny úkon v zmysle analyzovaných troch kánonov.⁵³ Z naznačeného tak vyplývajú viaceré

⁵¹ Ak by totiž v takomto prípade nedali partikulárne autority do toho času platné partikulárne normy upravujúce túto materiu do súladu s univerzálnym právom, boli by v odporujúcich častiach zneplatnené. Porov. HRDINA, *Kánonické právo*, s. 108–109.

⁵² Porov. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 248.

⁵³ Ak katolík nenahlásil skutočnosť odpadnutia od Katolíckej cirkvi kompetentnej cirkevnej autorite (napríklad v prípade úmyslu opustiť Cirkev a zaregistrovať sa v inej nekatolíckej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti) a takéto konanie nie je právne posúdené ako formálne odpadnutie od Cirkvi, niektorí kánonisti používajú pojem „klandestínske manželstvo“, čím reflektujú skutočnosť jeho uzavretia bez vedomia cirkevnej vrchnosti. Tento výraz používa dokonca aj samotný zákonodarcia v motu proprio *Omnium in mentem*. S používaním pojmu klandestínskych manželstiev v uvedenom kontexte však nemožno súhlasiť, keďže tento inštitút je nevyhnutné posudzovať predovšetkým v predtridentskej, respektíve tridentskej kánonickoprávnej úprave. Vtedy sa ním označovali manželstvá uzavreté s úplnou absenciou verejnosti, keď si nupturienti vymenili manželské súhlasy v súkromí. Predmetné manželstvá však boli uzavreté pred štátnym orgánom, prípadne pred orgánom inej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti,

komplikácie, s ktorými sa musí právna prax zoskupiť jednotlivých partikulárnych cirkví vysporiadať.

3.2 Iné prípady odpadnutia

Ako je zrejme z predchádzajúceho výkladu, poväčšine nebolo vôbec jednoduché kvalifikovať, za akých okolností išlo v prípade vystúpenia z Katolíckej cirkvi skutočne o odpadnutie formálnym úkonom v kánonickoprávnom zmysle. Samotný *Kódex kánonického práva* totiž pozná aj iné, tomuto inštitútu veľmi podobné právne prostriedky, ktoré sa oproti nemu líšia najmä v absencii povinnosti zachovania až tak vysokého stupňa formálnosti. V ich prípade nie sú katolíci napríklad vôbec vyňatí spod povinnosti dodržania kánonickej formy pri uzavieraní manželstva, čo je zrejme aj z kánonu 1071, § 1, 4° *Kódexu*. Ten požaduje dovoľenie miestneho ordinára pri uzavieraní manželstva člena Cirkvi, ktorý „všeobecne známym spôsobom zavrhol katolícku vieru“.⁵⁴ Aj v tomto prípade je objektívne ťažké určiť, kedy sa odmietnutie katolíckej viery stáva všeobecne známym.⁵⁵ Problémom je tiež vymedziť pojem zavrhnutia viery, ktoré, celkom prirodzene, nemožno stotožniť s jej neaplikovaním. Tento inštitút by však bolo s určitou možnosťou aplikovať v prípadoch verejných vyhlásení katolíka, ktoré sú v rozpore s katolíckou vierou, alebo pridania sa k sekte alebo nejakej inej skupine vyvíjajúcej proticirkevnú činnosť. Takéto konanie ale v zásade nemožno zamieňať s formálnym úkonom odpadnutia od Cirkvi. V prípade kánonu 1071, § 1, 4° totiž po-

čo im verejnosť s určitou bezpečnosťou. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad DUDA, *Katolícke manželské právo*, s. 45, a Veronika ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, „Tajné slávenie manželstva,“ in *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2012*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 33–39.

⁵⁴ Porov. tiež kán. 1071, § 2 *CIC*/1983.

⁵⁵ Porov. *Communicationes* 9 (1977): 144. Pokiaľ ide o otázku viery nupturientov, je zrejme, že dovoľenie možno udeliť len za tých okolností, ak trvá ich úprimný zámer vstúpiť do manželstva a zároveň akceptujú prinajmenšom implicitne to, čo Cirkev zamýšľa, keď slávi manželstvo. Okrem toho sa vyžaduje garantovanie splnenia podmienok kánonu 1125 s primeranými úpravami. Porov. *Familiaris consortio* 68, in *AAS* 74 (1982): 81–191. Bližšie k tejto problematike pozri CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law Annotated*, s. 1269.

stačuje, ak je jasne demonštrované, že osoba zavrhlá katolícku vieru vedome a že takéto zavrhnutie sa stalo verejne známym.⁵⁶

Dikcia podobná vymedzeniu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi sa vyskytuje aj v kánone 194, § 1, 2°. Ten hovorí, že na základe práva samotného (*ipso iure*) strácajú cirkevný úrad tí, ktorí „verejne odpadli od katolíckej viery alebo spoločenstva s Cirkvou“. V tomto prípade je, samozrejme, užitočné, ak je takéto konanie posúdené kompetentnou cirkevnou autoritou, ktorej vyhlásenie má však len deklaratórny charakter. Tento akt preto nie je právom vyžadovaný s cieľom dosiahnutia uprázdnenia cirkevného úradu, ale za účelom právnej istoty a možnosti udelenia úradu držiteľovi novému.⁵⁷ Keďže takéto konanie držiteľa úradu je zároveň deliktom, aj samotná strata úradu má trestnoprávny charakter.⁵⁸ Verejné odpadnutie od katolíckej viery je v tomto ohľade podobné, aj keď nie úplne totožné, s pojmom apostáza, ktorá predstavuje v súlade s kánonom 751 odmietnutie kresťanskej viery ako celku.⁵⁹ Ani v prípade kánonu 194, § 1, 2° sa tak nevyžaduje formálny úkon odpadnutia od Katolíckej cirkvi. Jedinou požiadavkou je, aby išlo o úkon verejný, ktorý je buď známy, alebo sa pravdepodobne známym stane. Obdobne sa nežiada ani to, aby sa držiteľ úradu pridal k inému náboženstvu, hoci takéto konanie by bolo v zmysle tohto kánonu s ur-

⁵⁶ Toto chápanie termínu „verejne známy“ je prevzaté z kánonu 2197, 3° *Kódexu kánonického práva* z roku 1917, kde sa hovorí o verejne známých deliktoch. Podľa jeho dikcie je delikt všeobecne verejne známy, ak bol spáchaný za takých okolností, že ho nie je možné zakryť žiadnou výhovorkou, ani ospravedlniť pomocou práva. V latinskom origináli: „Notorium notorietate facti, si publice notum sit et in talibus adiunctis commissum, ut nulla tergiversatione celari nulloque iuris suffragio excusari possit.“ Porov. kán. 2197, 3° *CIC/1917*.

⁵⁷ Porov. kán. 154 a 194, § 2 *CIC/1983* a 944 *CCEO/1990*.

⁵⁸ Tento kánon predstavuje výnimku z trestného zákona, keďže odňatie úradu je kánonistickou kvalifikované ako stály odpykávaci trest (kán. 1336, § 1, 2° *CIC/1983*), ktorý nemôže byť uložený alebo deklarovaný dekrétom (kán. 1342, § 2 a 1402, § 2 *CCEO/1990*). Kompetentná cirkevná autorita preto musí pred vydaním dekrétu zozbierať všetky relevantné fakty týkajúce sa kauzy a poskytnúť držiteľovi úradu možnosť vyjadriť sa (kán. 50 *CIC/1983* a 1517, § 1 *CCEO/1990*). Porov. kán. 51 *CIC/1983* a 1514 a 1519, § 2 *CCEO/1990*.

⁵⁹ Pod odpadnutím od viery (*apostasia a fide*) je potrebné rozumieť úplné zavrhnutie dobrovoľne prijatej viery, a to vnútorne (*forum internum*) i navonok (*forum externum*). Tento pojem pritom nemožno stotožňovať so schizmou, ktorá je odpadnutím od katolíckeho spoločenstva (v tomto prípade partikulárnej cirkvi a svojho biskupa) a prejavuje sa v odmietaní podriadenia sa najvyššiemu veľkňazovi alebo spojenia s členmi Cirkvi jemu podriadenými. Porov. kán. 751 *CIC/1983*.

čitosťou kvalifikované ako objektívny znak odpadnutia.⁶⁰ Podobným prípadom je i norma kánonu 694, § 1, 1°, ktorá hovorí o členovi prepustenom z inštitútu zasväteného života *ipso facto*, k čomu dochádza, ak „verejne známym spôsobom odpadol od katolíckej viery“. Aj tu je dôležitý dôkaz o uskutočnení takeéhoto konania vo vonkajšom fóre. Celkom prirodzene ani v tomto kontexte nepostačuje len kritické vyjadrovanie sa na adresu cirkevnej náuky alebo praxe. Odpadnutie verejne známym spôsobom by sa ale s určitosťou týkalo rehoľníka, ktorý sa pridá k inej nekatolíckej alebo nekresťanskej komunite, úplne nahrádzajúc verejný kult Katolíckej cirkvi.⁶¹

Od formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi je potrebné odlíšiť aj kánonickoprávne vymedzenie nespôsobilosti hlasovať v kánonickej voľbe podľa kánonu 171, § 1, 4°. Ten v taxatívnom výpočte uvádza aj osobu, ktorá „verejne odpadla od spoločenstva Cirkvi“. Odpadnutie musí byť aj v tomto prípade verejné, pričom takýto úkon býva v záujme právnej istoty dodatočne deklarovaný kompetentnou cirkevnou autoritou, alebo naozaj všeobecne známe. Ani pri tomto inštitúte sa teda nevyžaduje opustenie Cirkvi formálnym úkonom alebo pridanie sa k inej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti či náboženstvu. V prípade, ak existujú pochybnosti o platnosti vykonanej voľby, na základe tohto bodu nebude postačovať len podozrenie, že hlasujúci je odpadlíkom v zmysle vyššie uvedeného kánonu, keďže právo výslovne požaduje dôkaz o skutku.⁶² Ako ďalší príklad možno spomenúť kánon 316, ktorý ustanovuje, že do verejných združení nemôže byť platne prijatý ten, kto „verejne zavrhol katolícku vieru, odpadol od cirkevného spoločenstva, alebo je postihnutý uloženou alebo vyhlásenou exkomunikáciou“. ⁶³ Aj v tomto prípade predstavuje najväčší problém posúdenie, ktorým okamihom osoba verejne zavrhol katolícku vieru alebo opustila spoločenstvo s Cirkvou. Z pohľadu praxe prichádza táto možnosť do úvahy pri zavrnutí katolíckej viery verejne známym spôsobom, prípadne vtedy,

⁶⁰ BEAL – CORIDEN – GREEN, *New Commentary on the Code of Canon Law*, s. 226–227.

⁶¹ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Bronisław ZUBERT, *Řeholní právo: Instituty zasvěceného života a společnosti apoštolského života*, Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1996, s. 298n.

⁶² Porov. *Communicationes* 14 (1982): 152.

⁶³ § 2 tohto kánonu potom spresňuje, že tí, o ktorých sa hovorí v § 1, sa majú po predchádzajúcom napomenutí zo združenia prepustiť pri zachovaní jeho štatútu a pri neporušení práva rekursu k cirkevnej vrchnosti, na ktoré odkazuje kánon 312, § 1. Porov. kán. 316, §§ 1–2 a 580 CCEO/1990.

ak sa katolík nejakým verejne známym spôsobom vzdialil od cirkevného spoločenstva. K prvému prípadu môže dôjsť, napríklad ak člen Cirkvi verejne konvertuje od katolíckej viery k inej konfesii (napríklad vstúpi do Evanjelickej cirkvi), k druhému vtedy, ak opustí spoločenstvo s Katolíckou cirkvou bez toho, aby sa pridol k inej cirkevnej komunite. Samotný fakt nepraktizovania viery však, celkom prirodzene, k naplneniu skutkovej podstaty tejto normy nepostačuje.⁶⁴

ZÁVER

Ako sme uviedli, vydanie motu proprio *Omnium in mentem* bolo výsledkom dlhoročných prác členov Pápežskej rady pre zákonné texty a ďalších odborníkov Rímskej kúrie (*curia Romana*), ktorí napokon dospeli k záveru, že inštitút formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi sa neosvedčil nielen v cirkevnoprávnej, ale ani v pastoračnej praxi.⁶⁵ Aj keď sa totiž spočiatku malo za to, že jeho existencia je opodstatnená a je potrebné predchádzať tomu, aby odpadnuvší katolíci žili v neplatných manželstvách, k značným problémom dochádzalo najmä po ich návrate do Cirkvi.⁶⁶ Ich manželstvo bolo totiž podľa kánonické-

⁶⁴ POROV. CAPARROS – THÉRIAULT – THORN, *Code of Canon Law Annotated*, s. 260.

⁶⁵ POROV. *Omnium in mentem*, pr.

⁶⁶ POROV. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 242. V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, že v prípade pochybností o platnosti manželstva uzavretého/neuzavretého po formálnom úkone odpadnutia/neodpadnutia od Katolíckej cirkvi, platí nielen domnienka o formálnom odpadnutí od Katolíckej cirkvi v rozmere predmetného inštitútu, ale tiež domnienka o platnosti takýchto manželstiev, keďže manželstvo v zásade požíva priazeň práva (*favor iuris*). Na tomto pozadí sa v praxi bežne stáva, že tieto manželstvá nie je možné cirkevným súdom po návrate katolíka späť do Cirkvi (s ohľadom na predchádzajúci úkon formálneho odpadnutia) dôkladne posúdiť a z toho dôvodu sa na ne musí pozerať ako na platné, napriek tomu, že objektívny skutkový stav môže byť iný. Uzavretie nového kánonického manželstva preto nebude takejto osobe cirkevnou autoritou umožnené, skôr jej bude ponúknutá možnosť splatnenia predchádzajúceho manželstva, o ktorého platnosti by eventuálne existovali nejaké pochybnosti. Kým v individuálnom prípade do úvahy prichádza jednoduchá konvalidácia manželstva, v prípade všetkých takýchto manželstiev na určitom území by do úvahy prichádzalo použitie inštitútu sanácie v základe (*sanatio in radice*), ktorý bol historicky viackrát aplikovaný k splatneniu manželstiev neplatných z dôvodu nedodržania kánonickej formy na pozadí rozporov medzi kánonickoprávnou a konfesnoprávnou legislatívou. Pri neplatných manželstvách by navyše katolíci neboli celkom pripravení o možnosť rozhodnúť

ho práva v dôsledku tohto inštitútu považované za platné, hoci o jeho platnosti mohli opodstatnene existovať viaceré pochybnosti. Mnohokrát sa totiž v praxi stávalo, že v prípade zdanlivého naplnenia podmienok formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi, nastúpila namiesto ich reálneho posúdenia len vyvrátiteľná domnienka, že to tak naozaj bolo. Celkom prirodzene v prípade tohto *motu proprio* ako normatívneho právneho aktu neprichádza do úvahy spätná účinnosť, a preto manželstvá uzavreté katolíckmi, ktorí odpadli od Cirkvi formálnym úkonom v rokoch 1983 až 2010, zostávajú v stave ich posúdenia právnou praxou v rozmedzí vtedajšej právnej úpravy.⁶⁷

Ďalšou veľmi podstatnou pohnútkou k vydaniu *motu proprio Omnium in mentem* bola snaha zosúladiť teologické aspekty tohto inštitútu s aspektmi právnymi.⁶⁸ Ak totiž raz niekto prijal krst v Katolíckej cirkvi, prípadne bol do nej neskôr prijatý, neexistuje nijaký spôsob, ako z nej vystúpiť v teologickom zmysle.⁶⁹ Sviatosťné puto prináležania k Telu Krista, ktorým je Cirkev, udelené znakom krstu, je napokon ontologickým a večným putom, ktoré nie je možné stratiť v dôsledku akéhokoľvek kánonickoprávneho alebo iného úkonu.⁷⁰ Z toho dôvodu platí, že vystúpenie z Katolíckej cirkvi a ukončenie príslušnosti k nej, tak ako to chápe konfesné právo niektorých štátov, nie je v kánonickom práve možné. Tieto teologické a doktrínálne fakty zohľadňuje vďaka spomenutému *motu proprio* po roku 2010 dôslednejšie aj cirkevná legislatíva. Z pohľadu záväznosti noriem rýdzo kánonického práva prispelo zrušenie tohto inštitútu zároveň k obnoveniu bezpodmienečnej platnosti

sa pre zotrvanie alebo nezotrvanie v manželstve, keďže pri použití tohto inštitútu je kvalifikované ako *condicio sine qua non* trvanie manželských súhlasov oboch strán, ktoré musí byť aktuálne v čase jeho aplikácie. Porov. napríklad HRDINA, *Kánonické právo*, s. 310.

⁶⁷ Takéto manželstvá možno kánonicky preskúmať len s ohľadom na dodržanie noriem prirodzeného a pozitívneho Božieho práva, avšak nie pokiaľ ide o dodržanie kánonickej formy jeho uzavierania, spod ktorej boli takíto katolíci zákonom uvoľnení. Samozrejme aj v tomto prípade sa v prvom rade predpokladá dodržanie nejakej verejnej formy slávania manželstva v záujme dokázania jeho platného uzavretia mimo Katolícku cirkev. Porov. Jiří KAŠNÝ, *Manželství v západní tradici: Soubor kanonických studií*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 65.

⁶⁸ Porov. *Omnium in mentem*, pr.

⁶⁹ Ako je všeobecne známe, krst patrí medzi sviatosti, ktoré vtlačajú do duše nezmazateľný znak (*character indelebilis*) a z toho dôvodu sú neopakovateľné. Porov. napríklad Jiří Rajmund TRETERA – Zboj HORÁK, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada, 2011, s. 72.

⁷⁰ Porov. NĚMEC, „Vznik, chápání a pozdější upřesnění právního institutu formálního odpadu od katolické církve,“ s. 249.

kánonu 11, ktorý tak opätovne nadobudol svoju plnú moc aj vo vzťahu k dotknutým trom kánonom kánonického manželského práva.⁷¹ Pri analýze inštitútu formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi možno paradoxne konštatovať, že najväčší zásah do jeho praktického uplatňovania a zároveň najviac praktických komplikácii spôsobila spomínaná interpretácia Pápežskej rady pre zákonné texty z roku 2006. Práve tento obežník, ako býva uvedený dokument bežne v kánonistike označovaný, totiž priniesol také zúženie výkladu predmetných noriem, že to viedlo nielen k značnému zhoršeniu ich použiteľnosti v praxi, ale neskôr tiež k nevyhnutnosti zrušenia vsuviek odkazujúcich na tento inštitút. Novosť výkladu Pápežskej rady z roku 2006 pritom spočívala najmä vo vyžadovaní posudzovania vnútorných pohnútok vôle vystupujúceho, z čoho možno dedukovať jasný záujem zákonodarcu obmedziť počet katolíkov vystupujúcich z Katolíckej cirkvi na základe formálneho úkonu odpadnutia na minimum.⁷²

Na záver možno konštatovať, že najväčší problém obežníka z roku 2006 spočíval v skutočnosti, že Pápežská rada v ňom podala interpretáciu len v rozmere úradného (oficiálneho) výkladu s charakterom pokynov, ktoré nemajú charakter prameňa práva a sú záväzné len pre podriadené administratívne orgány. Z toho možno dedukovať, že jej zámerom s určitosťou nebolo definitívne zosúladienie praxe riešenia týchto káuz. Zákonodarcu k tomuto opatrnému postupu zrejme viedla predovšetkým obava z reakcií jednotlivých partikulárnych cirkví, a to najmä sebavedomých predstaviteľov cirkví v nemecky hovoriacich krajinách so zavedenou cirkevnou daňou, v ktorých bola prax do toho času značne rôznorodá. V inom prípade by totiž postupoval cestou riadne publikovanej autentickej interpretácie v rozmere výkladu s konštitutívnymi účinkami, predstavujúceho legislatívne doplnenie zákona. Aj napriek vyššie uvedenému postupu však možno konštatovať, že zákonodarcovi sa v zásade podarilo dosiahnuť transformáciu väčšiny týchto „odporúčaní“ do partikulárneho kánonického práva, k čomu došlo, aj keď častokrát vo

⁷¹ Porov. *Omnium in mentem*, pr. a 3–5.

⁷² Okrem toho, údajne existovali tiež obavy, aby odpadnuvší katolíci, ktorí by sa navracali späť do Katolíckej cirkvi po tom, čo sa im nepodarilo uzavrieť platné manželstvo (mimo Cirkvi), neopustili svoju manželku a deti s výhovorkou neplatnosti manželstva. Porov. PETERS, „The Formal Act of Defection,“ dostupné na http://www.canon-law.info/canonlaw_discus.htm.

svojskej forme, najmä v nemecky hovoriacich krajinách.⁷³ Na príklade tohto inštitútu možno zároveň spätne poukázať na to, akým spôsobom môže partikulárna cirkevná legislatíva a najmä konfesné zákonodarstvo jednotlivých štátov ovplyvniť správanie univerzálneho zákonodarcu.⁷⁴

Defection from Communion with the Catholic Church by a Formal Act

Keywords: Catholic Church; Formal Act of Defection; Membership; Canon Law; Legislative Changes; Circular Letter; *Omnium in mentem*; Legal Effects; Theology; Church Tax

Abstract: Issues concerning leaving the Catholic Church are still very much current at this time, especially in European states with an instituted Church tax. Assuming the characters of the formal act of defection from the Catholic Church are met, individual legal effects connected with such acts are also in the area of marriage law, which represented the excep-

⁷³ Ako sme už spomenuli, najďalej v tomto ohľade zašla Rakúska biskupská konferencia (ÖBK), ktorá obežník z roku 2006 publikovala v roku 2007 v oficiálnom vestníku a stal sa tak súčasťou rakúskeho partikulárneho práva. Kvôli tomu tiež rakúski biskupi ustanovili už spomenutú povinnosť akéhosi opytovacieho konania, ktoré muselo nasledovať zo strany predstaviteľov príslušnej diecézy v okamihu, keď sa dozvedeli o vystúpení katolíka z Cirkvi. Tento postup sa podstatne líšil od predchádzajúcej praxe v tom, že medzi okamihom ohlásenia vystúpenia katolíka z Cirkvi štátnym úradom a jeho záznamom v cirkevnej matrike, prebehlo práve spomenuté konanie, ktorého úlohou bolo vyjasnenie motívov vystupujúceho. Partikulárna úprava, ktorú zvolila Rakúska biskupská konferencia, tak na cirkevnej úrovni nanovo prehodnocovala štátny akt vystúpenia z Cirkvi, na základe čoho sa nahradila dovtedajšia prax, keď bol každý takýto výstup považovaný za formálny úkon odpadnutia. S vystúpením z Cirkvi sa spájajú i viaceré paradoxné situácie, keď dochádza k odlišným právnym účinkom tohto inštitútu v štátnom a kánonickom práve. Štát tak napríklad osobitne nanovo eviduje ako člena Katolíckej cirkvi osobu, ktorá po vystúpení z Cirkvi do nej opätovne vstúpila. Z cirkevného hľadiska však v tomto prípade nešlo o prerušenie členstva, a to aj napriek tomu, že štát prikazuje Cirkvi takúto osobu zaevidovať ako nového člena. Blížšie k tejto problematike pozri Georg BIER, „Was ist der Kirchenaustritt? Neue Entwicklungen in einer altbekannten Frage,“ *Herder Korrespondenz* 7 (2006): 350n., a Urbano NAVARRETE, „Disparitas cultus (kán. 1086),“ in *Diritto matrimoniale canonico*, I, Studi giuridici LVI., Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2002, s. 531.

⁷⁴ Vydanie tejto interpretácie s ohľadom na vtedajší stav predmetných káuz v určitých štátoch a tamojších partikulárnych cirkvách naznačuje i dikcia tohto dokumentu, ktorá bežne pracuje s pojmami ako „administratívnoprávny charakter formálneho úkonu odpadnutia od Katolíckej cirkvi“, „odstránenie mena z registra členstva v cirkvi vedeného štátom“ a pod. Porov. Pontificium Consilium de legum textibus, „Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica,“ dostupné na http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/documents/rc_pc_intrptxt_doc_20060313_actus-formalis_en.html.

tion from the established principle of "once a Catholic, always a Catholic". These questions also, due to the vagueness of the legal definition of this institution, infringed on the principle of legal certainty in a number of aspects. The universal lawgiver proceeded on this account to its specification in 2006, with this also being reflected by the rules of particular canon law, and in 2010 to its abrogation. When considering leaving the Catholic Church, the numbers did not decrease drastically in the majority of countries. Regardless of the name of the given institution, a Catholic does not stop being a member of the Church and is henceforth bound by its rules, according to the theological and doctrinal conclusions, as well as the valid canon-law regulations. The main goal of this article is to define the basic concepts, point out the various controversies connected with the application of the institution of the formal act of defection and the coherent legislative changes, including their impact on particular Church practice.

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Katedra rímskeho a cirkevného práva
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
vojtech.vladar@truni.sk